

Meditacions sobre el Territori: ¿Urbanisme com a negoci?

Manuel RIBAS i PIERA

Membre de l'Institut d'Estudis Catalans

En Lluís Casassas va telefonar-me a començament d'aquest any 1992 per explicar-me que, amb calma i amb la major profunditat possible, m'invitava amb altres a reflexionar per escrit sobre l'estat de la qüestió territorial de Catalunya. Em deia, amb l'habitual punta d'ironia però amb gran seriositat, que potser teníem ja una suficient perspectiva històrica per meditar sobre els darrers temps i sobre llur incidència sobre el nostre present.

Vaig entendre que volia referir-se als darrers dotze o quinze anys, vaig dir-li que sí, i ell va afegir que m'ho prenguéss meditadament i que ja en tornàriem a parlar cap al juliol d'enguany.

En Lluís Casassas no ha arribat a sentir-lo aquest juliol i molts hem quedat orfes de l'amic. En el meu cas he de dir que potser orfe de l'amic amb qui em sentia més a prop pel que fa a les qüestions territorials (vull ser molt sincer: només d'acord a mitges pel que fa a les municipalies).

Encara més: penso que la sintonia era recíproca si he de fer cas —i molt que en li faig— a la lliçó d'obertura de curs 1991-92 que ell va pronunciar a l'Institut d'Estudis Catalans en la qual palesament ho manifestava així.

Quan rebí la circular de «Treballs» que demanava originals per al present número vaig sentir que d'una manera impensada i impensable era el mateix Lluís Casassas que em reclamava la col·laboració que jo li havia promès a l'hivern, no feia pas gaire.

Amb aquest ànim, penso que el millor homenatge que puc fer-li ara que ja no hi és,

és el de publicar a la «seva» revista, en el «seu» número, allò que poc més o menys li hauria escrit en vida. Ho faig amb la secreta esperança que, d'alguna manera, li'n dono una satisfacció i una alegria que transcendeix el temps. El temps, d'altra banda, per a ell ja inexistent.

Vull aquesta vegada, descendir de les consideracions territorials externes per a centrar-me en el recentíssim i actual fenomen del «cap i casal», de la raó pràctica que fa que Catalunya hagi aconseguit ser una nació mil·lenària i del motor que ha llençat el nom del nostre País arreu d'Espanya. Parlo de Barcelona.

Sobre això he pensat i formulat recentment algunes meditacions no mancades però, també, de recomanacions «agendi».

* * *

1. L'actual esforç de les ciutats occidentals per a la renovació i millora del seu aspecte, sovint arriba a obcecar en el seu afany als responsables d'aquesta transformació —d'altra banda persones altament respectables i a les quals devem i deurem molt—, quasi sempre degut a les enormes dificultats econòmiques que han de salvar. Només així s'explica que hagin recorregut a procediments contraris a l'objectiu de la «ciutat de tots i per a tots» que els seus programes anunciaven.

No obstant, en moltes ocasions aquesta evident però sempre tàcita claudicació de llurs promeses electorals no pot atribuir-se a mala fe, sinó a una nova manera de concebre la gestió de l'Urbanisme, que és igual com dir la construcció de la ciutat.

Es tracta de recórrer a mediacions que fins fa molt poc eren considerades com reproba-bles o quan menys com molt sospitoses. Obren així perquè, afirmen, es prendran les oportunes garanties per tal que l'Administració no perdi en cap moment el control del procés.

La responsabilitat moral, tant dels polítics com dels grans empresaris que accepten suportar les despeses de les obres urbanes és el tema més important, al meu entendre. Avaluar una tal responsabilitat és el principal objectiu d'aquest escrit.

La ciutat, el màxim producte de la cultura humana a través dels segles, és per essència un fet comunitari, és a dir social. Així, no es pot estudiar, planificar, viure, treballar o disfrutar de la ciutat si no és amb una gran convicció en la solidaritat dels seus habitants. L'acció solidària condueix immediatament a proclamar el principi de la prioritat d'allò que és públic sobre el que és privat. Crec que aquesta primera conclusió és important.

Per aquesta raó, les ideologies que exalcen aquesta condició com a prioritària són les que durant la dècada dels 60 i dels 70, mogueren el que podria anomenar-se la gran moda de la planificació urbanística, com a únic remei i gran requisit absolutament previ a qual-sevol reforma.

Vista avui a distància, no sembla que hagi sigut un esforç endebades, perquè les successives situacions que han seguit, a l'etapa a aquella moda han utilitzat i recolzat enormement sobre l'esforç planificador i sobre la teoria urbanística dels 60. Tant, que pot afirmar-se

sense exageració que les noves tendències urbanístiques serien irrealitzables sense aquells precedents. En el cas de Barcelona que comença a ser paradigmàtic segons és fàcil comprovar, el no tan visible canvi estructural i la molt més visible transformació formal es deuen ambdues a la preexistència d'un sòlid pla, el de 1974. El Pla ha assegurat la coherència de les accions aparentment aïllades i disperses; sobretot ha fet possible que les obres olímpiques no siguin afegits efímers a l'estructura de la Ciutat, sinó que totes elles puguin passar a ser patrimoni estable de la Ciutat de final de segle.

La primera i inesperada crisi econòmica del petroli a meitat dels anys setanta va paralitzar o almenys refredà aquell impuls. Els urbanistes, no obstant, aprofitaren els anys de depressió per reflexionar sobre el que s'havia fet i canviar el rumb: ja no es tractava tant de planejar ciutats **més grans** sinó ciutats **més boniques**, i d'allí el naixement d'una nova etapa.

De la **quantitat**, valor més groller, es va passar al de la **qualitat**, ambició més subtil. Així es va començar a dir que les ciutats des d'aleshores havien de créixer **per dins i cap a dins**; mitjançant la Conservació primer, la Rehabilitació després i amb la Renovació de llur qualitat formal com a objectiu final.

La situació per a emprendre una nova ruta era òptima com ja s'ha dit, perquè l'anterior decenni les havia dotat d'un planejament de bona qualitat. (No s'ha d'oblidar que els urbanistes en un altre terreny molt pròxim, encara ens alimentàvem amb els memorables textos d'aquells anys seixanta). Es tractava, a la fi, de projectar i construir les obres previstes: els anomenats projectes urbans que serien obres d'arquitectura o d'enginyeria gens autònomes, perquè amb elles es pretenia «fer ciutat» segons frase molt repetida i acceptada.

Però el creixement de les ciutats té un preu, ni que sigui per créixer «cap endins». Hom va passar dels planejaments globals d'escàs cost monetari, als grans treballs onerosos que per afrontar-los mai no n'hi havia prou amb els pressupostos ordinaris.

En aquell moment, que és encara l'actual, el principi de la prioritat de la iniciativa pública va començar a flaquejar. Primer sorgiren les Societats mixtes amb participació pública i privada i després els promotors que aportaven diner per a la realització d'algun projecte concret. Aquestes dues són avui les noves fórmules a les quals els governs —sovint socialistes— s'acullen complaguts per a fer realitat les obres i iniciatives públiques que no assoleixen cobrir amb els pressupostos, sovint escanyolits.

Sense vulnerar gens els plans urbanístics, cada ciutat i també Barcelona ha preparat o està preparant un pla de gestió que anomenarà «Pla estratègic», apropiant-se un adjectiu que hauria de ser comú a tots els plans.

De fet es tracta d'un pla de captació, estímulo i coordinació de les iniciatives privades per a la transformació del territori municipal.

Tots els plans estratègics que conec tenen com a gran orgull la seva condició de gratuïts, és a dir que llur execució no ha de costar res a l'Erari municipal.

La nova situació no només és una realitat pràctica a la qual tan sols podria oposar-se,

en el cas de no estar-hi d'acord, una repulsa moral, sinó que és quelcom que la doctrina urbanística ha vingut a recolzar. Fins a cert punt, per la consideració de mal menor o de simplement acceptable en lloc de ser la via òptima; però en bona part perquè es pensa en el reforç —o introducció si no hi fossin— d'aquelles garanties de control i defensa del bé comú que en les democràcies la població ha posat sota la responsabilitat dels seus escollits.

Avui s'afirma, fins i tot entre els estudiosos de l'especialitat que **l'Urbanisme ha de ser negoci**. Però ¿a quin preu?, a més a més, ¿de quin Urbanisme estem parlant?. Aquestes són les preguntes a les quals pretén contestar aquest escrit, un cop acabat l'exordi.

A causa de la profunda arrel social del fet urbà, quasi sempre la política dels governs municipals s'ha mogut en paràmetres de social-democràcia.

Sense pretendre entrar a fons en temes que pròpiament serien de Ciència Política, és possible descobrir almenys que la social-democràcia europea es regeix per les lleis del sistema capitalista encaixades en els límits que li marquen les conquestes socials del segle XX i entre elles el ressò de la doctrina marxista. Aquesta, encara que fracassada com a experiment total molt recentment, la Història descobrirà molt aviat fins on ha arribat la seva influència en la forma de pensar i governar les relacions de treball i en general en totes les relacions entre classes socials diferents.

Des de l'esquerra radical s'acusa a la social-democràcia de «vendre» el seu Urbanisme al capitalisme dels grans negocis i de les grans empreses. Em refereixo a les que realitzen, per exemple polítiques immobiliàries insolidàries, identificables amb el títol d'una vella pel·lícula italiana dels anys seixanta: «Les mans sobre la ciutat».

Però en canvi la dreta més egoista i abusiva retreu a l'Estat i a tots els governs municipals les «traves» i les «dificultats» amb què, en la seva opinió, les seves iniciatives es veuen «frenades».

Si miren el panorama de conjunt i a ser possible des d'un punt de vista neutral o almenys equànim, descobrirem que des dels governs s'estableix un joc de forces equilibradores: si les anomenades «traves» garanteixen que la ciutat pugui ser de tots i per a tots, l'entrega controlada de la iniciativa al sector privat serveix per a aprofitar la promoció empresarial que no només posa en marxa els projectes urbans sinó que a més a més els fa econòmicament viables.

Crec que en aquest equilibri està la característica més genuïna del moment urbanístic actual. No es tracta com en els vells textos post-liberals d'acceptar l'intervencionisme del poder públic com a mal menor i garantia d'equitat. Tampoc no es tracta de confiar en la iniciativa privada com l'única capacitat de moure el pesant i renquejant sector públic. Es tracta, això sí, de confiar i assegurar a la vegada el lloc equilibrat d'ambdós mecanismes que foren antagònics, i així aconseguir (des de l'esfera pública, no ho oblidem,) la construcció de les noves ciutats del fi de segle.

En l'esforç per aconseguir aquest equilibri, els governants han de tenir, més encara que els règims socialitzats, una enorme convicció moral basada en els principis de l'equitat

i del bé comú esmentats anteriorment. A més, una enorme independència i autoritat moral per a imposar llurs criteris, que seran atacats moltes vegades com a utòpics o com a contraris al desenvolupament. Això no els ha d'importar.

Llur responsabilitat, en resum, serà molt més gran ara que abans: aconseguir el bé comú amb el profit personal d'alguns, aquest és el difícil equilibri que s'ha d'aconseguir.

* * *

2. Si ja he dit que la socialització de la Societat contemporània ha avançat moltíssim en el que va de segle, he de considerar ara l'avanç aconseguit en quant a la mentalitat de les grans empreses enfront a les grans obres col·lectives, entre les quals està la construcció de la Ciutat.

El gran poder de la «imatge», conseqüència del procés despersonalitzador del consumisme al que se'ns incita a totes hores, i des de tots els llocs, ha sigut, però, la causa d'una conseqüència favorable. En efecte, el gran poder de la imatge en una Humanitat cada vegada més immensa i poblada, ha aconseguit compatibilitzar el que semblava impossible: la cooperació voluntària i **interessada** de les grans empreses privades amb el sector públic. (No em refereixo al compliment de les seves obligacions fiscals, que es dona per descomptat).

El modern fenomen també de regeneració interna, que acompanya sempre els Jocs Olímpics, i que tan recentment hem viscut a Barcelona és una demostració del que estic dient. El gran pressupost queda pràcticament salvat pels drets de TV i per una dotzena de firmes comercials que inverteixen allí el seu pressupost d'«imatge» i propaganda.

En la ciutat de Barcelona i per la mateixa via dels operadors privats, són diverses les obres d'interès públic la realització de les quals s'ha aconseguit sense que els fons públics hagin hagut d'intervenir per res. Des de la neteja i restauració de grans temples gòtics i barrocs, fins a la construcció de nous jardins o a la rehabilitació interior de palaus i teatres. Tots ho hem palpat.

En to menor, però en conjunt molt important, una iniciativa que d'origen molts van jutjar com condemnada al fracàs fou la d'invitar els propietaris dels edificis de l'Eixample a netejar les respectives façanes. Progressivament l'estímul fou incidint sobre els propietaris veïns i avui molts carrers lluen un aspecte renovat que no ha costat res a l'Administració pública. La iniciativa privada, estimulada per la urgent obra pública realitzada a la ciutat, ha contribuït al miracle amb generositat, moguda per un sentit d'orgull i prestigi col·lectiu.

La pregunta que ens podríem fer sobre si els mètodes comercials són també vàlids per a les ciutats planteja i contraposa amb enorme claredat els dos grans arguments: els mètodes empresarials i la recerca d'una «imatge». Sembla ser la solució a la ineficàcia i a la carestia de diners públics de les ciutats; però l'humanitarisme i la justícia social sortiran perjudicades amb aquests mètodes, si no es prenen les mesures adequades.

Com en l'apartat anterior crec en la bondat d'una solució equilibrada i unitària, difícil perquè ha de ser creativa, aplicada amb imaginació, que tingui present a **la vegada** amb-

dós extrems. Es tracta doncs, d'aplicar mesures que abastin tant l'estímul privat com la defensa de l'interès públic i majoritari. Principalment la responsabilitat de tots en assegurar aquella defensa.

Avancem, no obstant, en el camí cap a la definició d'una tal estratègia, a l'epígraf següent.

* * *

3. Segons el que s'ha dit fins aquí, no hi ha més remei que concloure submissament, a partir d'avui, que la «comercialitat», el «negoci», és el principi que haurà de formar i deformar les nostres ciutats.

Raó de més, doncs, per a reforçar la importància de l'estímul controlat a càrrec de les accions de govern i molt en particular de les de govern municipal o metropolitana.

Si és cert, per una part, que l'excés de control i d'obstacles impossibilita econòmicament la realització dels grans programes, també és cert que l'abús en la quota de privatització atorgada converteix aquella promoció en quelcom èticament inacceptable.

Els exemples del que no hauria de ser sovint es produeixen a escala petita, dins del paisatge urbà, tals com l'abús en la decoració dels fronts comercials que poden arribar a canviar el signe d'un carrer i que sempre destrueixen l'arquitectura de la casa en la qual la botiga està situada.

D'altres vegades, a major escala, i a Catalunya els exemples són fàcils de trobar, l'ús abusiu dels canals d'aigua naturals com desguàs gratuït, causa no només la destrucció d'un riu i d'un paisatge sinó també la insalubritat de pous amb possibles intoxicacions i fins i tot epidèmies.

D'altres ocasions es tracta de la privatització de les costes amb la construcció de ports esportius quasi continus, amb grans alteracions en l'equilibri dels arenals litorals i fins i tot amb processos d'erosió marina nascuts del desequilibri terra-mar.

Això, sense deixar d'esmentar els exemples arquetípics dels grans i sovint excessius nusos d'enllaç entre autopistes o autopistes o de la destrucció de grans paisatges de muntanya per a l'explotació abusiva de llurs recursos turístics o esportius.

Són tots ells, a escala local, una translació de l'acció degradadora i suïcida de l'Home sobre la Terra que tan sols en aquesta meitat del segle XX s'ha considerat en tota la seva importància.

El principi, aparentment ètic, del «qui contamina, paga» recentment recordat a Rio de Janeiro no sembla ser cap solució operativa, perquè freqüentment els perjudicis causats amb la pol·lució són irreversibles i no hi ha contribució dinerària que ho pugui arreglar.

Els grans defensors de la supeditació de l'interès públic al benefici privat sempre adueixen, com els sofistes clàssics, arguments de reversió diferida i per ara no aparent: diuen, no poden perdre's llocs de treball, «a la llarga» l'interès privat repercutirà en el benestar de tots, etc.

Crec que s'imposa, una vegada més, **defensar la utopia** amb el contra-argument que el bé no és reduïble a tan sols el diner. Així com existeixen béns socials **irreductibles a unitats de moneda**, així també existeixen mals, l'amenaça dels quals pot exigir fins i tot una política urbanística amb inversions a fons perdut, si amb això s'aconsegueix una aproximació a la «ciutat de tots i per a tots».

4. Per a resoldre correctament tota la problemàtica que fins aquí he exposat, per a fer realitat una **nova forma d'Urbanisme que a més a més sigui un negoci**, es planteja la pregunta, ¿amb quin Urbanisme cal actuar?

En una primera i apressada conclusió hom podria afirmar «a contrario sensu» que si l'actual sistema de planejament condueix a desequilibrar el que s'ha qualificat difícil joc entre el que és públic i el que és privat, haurà de crear forçosament un altre sistema de planejament. ¿O potser, l'abandó de tot planejament?

És cert que en el trànsit de l'Urbanisme quantitatiu de l'època dels grans plans a l'Urbanisme qualitatiu dels grans projectes alguns han volgut veure un crit de llibertat contra la tirania del planejament i a favor dels projectes puntuals, com l'única forma de l'Urbanisme real.

Crec que ara la polèmica va per altres camins. Més enllà de la discussió «pla vs. projecte», el que ara apareix als ulls dels urbanistes planificadors és la necessitat d'assimilar la nova situació per actuar en conseqüència. És a dir, per examinar críticament els antics mètodes i els vells instruments, amb la vista posada en una nova situació que està suficientment dibuixada en la pràctica per a que sigui possible configurar-la en un futur immediat.

Avui ja no és possible defensar un nou, suïcida i egoista planejament que deixi a l'albir de cadascú l'explotació dels recursos limitats, entre els quals hi ha el sòl i l'espai. El concepte de «planejament mantenible» (sustainable development), no només s'estén sinó que s'imposa com una exigència de solidaritat entre la nostra generació i les venidores.

Per poc que s'aprofundeixi en la consideració d'un nou Urbanisme, es veurà que no renga sinó que calladament admet, utilitza i necessita el planejament de tot el conjunt urbà i encara metropolità, on haurà d'insertar els grans o petits projectes que donaran qualitat a la Ciutat que creix «cap endins».

Jo diria, més aviat, i com a fruit d'aquestes consideracions en veu alta, que del que es tracta és de **donar nous continguts als vells i clàssics mètodes de planejament**.

Ho he repetit moltes vegades; es tracta d'un esforç d'imaginació creativa per a que amb els antics mètodes basats en l'Ordenança i en la gestió controlada del Pla urbanístic s'asseguri la seva flexibilitat sense fractura, és a dir sense que l'interès privat pugui conculcar els interessos majoritaris del públic.

Però també es demana imaginació per a interessar a les Empreses en la construcció de

la nova Ciutat, per demostrar a la majoria que aquesta política, la de l'**Urbanisme que a més és negoci**, pot i ha de ser avantatjosa per a l'interès públic. És a dir, passar de concessions simplement neutralitzades pel que fa a evitar el perjudici públic, a concessions positives que realment repercuteixin en el negoci comú que és el goig d'aquell gran condomini anomenat Ciutat.

Això no seria possible —ho repetim una vegada més—, sense una consciència política responsable. Conscient dels riscos intrínsecs al nou model de gestió, ferm en la seva independència davant els nous constructors de la ciutat, fidel als compromisos adquirits per a promoure el bé comú. Bé comú, que en aquest nou model de planejar i fer ciutat significa no només el bé de les majories passives davant l'Urbanisme, sinó també el de les minories actives que necessiten veure fructificar llur esforç, almenys fins els límits de l'equitat.

Com es diu comunament, aquest és un difícil i apassionant repte.